

РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ (Београд – Москва)

ДВИЈЕ СКИЦЕ ИЗ ИСТОРИЈСКЕ ОНОМАСТИКЕ

1. Од *Кособа њоља* до косовског симбола

Средњовјековни српски микротопоним *Кособо њоље* (или *њоље Кособо*, са обрнутим распоредом компонената) има јасну, словенску структуру именовања, са јасним и одређеним значењем: прва његова компонента (*Кѡсобо*) јесте, према савременом погледу на његову морфемску структуру, присвојни придјев средњега рода изведен суфиксом *-об* од именице *кѡс* (врста птице), са акцентом који ова именица има у множини (*кѡсоби*) и у изведеници *кѡсобац* истога значења; друга његова компонента (*ѡдље*) означава географски објекат. Првобитно значење топонима *Кособо њоље* било је, дакле, 'поље гдје има косова, гдје живе косови, које припада косовима'.

Са савременога, српскога гледишта придјев *кособ* у топониму *Кособо њоље* садржи основу *кос-*, суфикс *-об* и одговарајући падежни наставак. Са историјскога, словенскога гледишта овај придјев је настао додавањем некадашњег посесивног (и квалитативно-посесивног суфикса *-ъ < -os* на пуни степен основинског наставка *ѡц* старих основа на *ѡ*. То значи да ми временски лоцирамо постанак придјева *кособ* (и топонима *Кособо*) у времену кад је перинтеграцијом настао сам посесивни суфикс *-овъ*. А суфикс *-овъ* придјева са

значањем индивидуалне припадности настао је перинтеграцијом у кругу изведеница на $-ѳ < os$ које је додавано основинском $ѳ$ са оним акценатским ликом који су имали генитив и датив једнине. Изведенице са једнинском творбеном базом прошириле су се на основе старе $ѳ$ деклинације, као продуктивни творбени тип, са новом подјелом на основу и суфикс.¹

Придјеви *косов* (микротопоними *Косово њоље*, *Косови луј* и сл.), *џејлов* (микротопоним *Пејлово брго* у Београду), *лабугов* (наслов балета »Лабудово језеро«), *орлов* (микротопоним *Орлов крш*) и др. нешто су другачијег поријекла. Прво, они су настали од оног акценатског лика основе који су имали множински облици (генитив и датив као падежи за припадање), што потврђује акценатско подударане посесивног облика *кѳсов(ѳ)* са обликом множине *кѳсов-и*, и значење множинске припадности. Друго, ови придјевни нијесу чисто посесивни него квалитативно-посесивни, означавају посједовање а не припадање (*Косово њоље* је 'поље гдје има косова'). Треће, ови придјевни су посвједочени и са облицима одређеног вида (микротопоним *Косови луј* у Црној Гори). Изведенице са множинском творбеном базом задржале су се на овом првобитном оквиру своје употребе, са слабом посвједоченошћу у словенској топонимији.

Док се у говору становништва овога краја, које је чувало живу и непрекинуту словенску (српску) традицију у структури именовања географских објеката, чувао првобитни пуни назив *Косово њоље*, који је обилато посвједочен и у народним пјесмама, топоним добија свој нови, фолклорни живот на много ширем (заправо, на читавом српском) простору. Косово се (име *Косово*) у свијести фолклорног пјевача шири у географском смислу и добија симболична и митска значења. При том долази до формалне промјене: све чешће се испушта назив географског објекта (*њоље*), а придјевска компонента се супстантивизира у лику (номинатив и акузатив) *Косово* (генитив *Косова*, датив-локатив *Косову*, инструментал *Косовом*). То је било могуће, и нужно: у својем фолклорном и митско-историјском значењу име губи карактер ознаке конкретног географског објекта, од микротопонима постаје макротопоним. И тако, предимензионирано у складу са својом укупном новом семантиком, име се враћа у своје именичко облику тамо гдје је поникло, али сада у функцији именовања много ширег географског простора – читавог краја. Нема сумње да је име *Косово*, у овом ширем географском значењу и у

1. О постанку словенског суфикса $-овѳ$ путем перинтеграције од основинског $-Оѳ-$ и суфикса $-os$ види у: Р. Маројевић, *Посесивне категорије у руском језику (у својем историјском развоју и данас)*, Београд, 1983, 27–43.

именичкој форми, првобитно употребљавано у говору српског становништва из других крајева, тј. у говору становништва српског језичког осјећања уопште, а тек накнадно је то шире значење устаљено у говору аутохтоног становништва Косова Поља и других мјеста на данашњем Косову.²

2. Милош *Койлић* (*Кобиљих*, *Обиљевић*, *Обилић*) – фолклорне мијене у имену косовског јунака

Антропоним најомиљенијег српског косовског јунака, Милоша Обилића, који већ шест вјекова живи у нашој историји, легенди и народноме памћењу, може послужити као занимљив примјер фолклорне или митолошке интерпретације ономастичких података којом се првобитни ономастички лик преиначује или друкчије осмишљава усљед његовог фолклорно-митолошког значења.

Прва компонента антропонима, лично име *Милош*, словенског је поријекла; то је прасловенски хипокористик (име одмила), настао јотовањем од скраћене основе *Милос*– пуног личног имена *Милослав*. У словенским језицима запажа се процес прерастања имена одмила у права имена. Тако је и хипокористик *Милош*, којим су некад одмила звали Милослава, постао право лично име много прије косовског боја и рођења нашега јунака.

Друга компонента антропонима, која се од краја XVIII вијека појављује у лику *Обилић*, по нашем данашњем језичком осјећању је презиме. У другој половини XIV вијека Срби, међутим, нијесу имали презимена, него су облици на *-ић* служили као имена по оцу (патроними или очинства) и нијесу се преносили на сљедећу генерацију. Тако је *Лазаревић* значило 'Лазарев син', *Бранковић* – 'Бранков син', *Вуковић* – 'Вуков син', *Алтомановић* – 'Алтоманов син'. Тек од прве половине XV вијека почињу да се формирају презимена, тј. почињу се облици на *-ић* преносити на другу генерацију потомака.

2. У новије вријеме, без икаквих лингвистичких основа, али са јасним политичким претензијама, име *Косово* (у шиптарском лику *Kosovë*) неоправдано добија још шире, „покрајинско“ значење: политичким актом, без икаквих основа у језичкоме развоју, име *Косово* „прогутало“ је име сусједне области која се назива *Мешохија* од средњег вијека, а чије је име тијесно везано за историју српске православне цркве (именица *мешох* значила је 'манастирски посјед', а изведница *мешохија* – 'манастирска земља, земља манастирских посједа'). Албански националисти који би желели да промијене историју настоје да за имена шиптарског поријекла прогласе словенска имена мјеста на *-ово*. Али, видјели смо, у имену *Косово* је свака компонента словенска, и сваки (морфемски) шав је словенски.

Првобитни облик антропонима косовског јунака гласио је *Милош Койиљић*, гдје је *Койиљић* патроним (име по оцу), изведен суфиксом *-ић* од очевог надимка (или личног имена) *Койил* преко посесивног придјева *Койиљ* (= Копилов). На исти начин је настало презиме *Койиловић* (првобитно је и то био патроним), које је забиљежено у српском ономастикону, само што је изведено преко новијег посесивног придјева *Койиљоб*.

Ако се пође од тога да је *Койил* надимак, онда треба имати у виду да првобитно није морао бити пејоративног карактера ('копилян, копиле'), него је вјероватније имао неко неутралније значење ('момак, слуга'). В у к наводи да су ријечи *койиле*, *койилан* имале и значење 'ваљан, умјешан, окретан човјек'.³

У старим српским споменицима посвједочено је лично име *Койил*. П е р о Б у д м а н и, који је обрађивао речнички чланак *Койил* у Рјечнику Југославенске академије знаности и умјетности, између осталог каже: »У најстаријем примјеру јамачно је мушко име. Копиљъ Ђ дѣтию. Светостеф. хрис. 64. а ѿо може биѣи и у оба гѣа. Братъ му Копиљъ. Деч. хрис. 23. Жена Копила Феѡдора. Спом. Стој. 41 (XV вијек)«. ⁴ Под утицајем прозодијске варијанте са дужином на другом слогу апелатива *кѡйиле* Будмани наводи ријеч у облику *Кѡйил*. Сви подаци говоре да треба полазити од облика без дужине на другом слогу, тј. од антропонима *Кѡйил*. На овај прозодијски лик упућује топоним *Кѡйиле* < *Kopil'e pol'e* (уп.: »На Копиљу пољу пиперскоме«, Огледало српско),⁵ презимена *Кѡйилић* и *Кѡйиловић*.⁶ Од три цитирана примјера које наводи Рјечник ЈАЗУ прва два су несумњиво антропоним, као што је антропоним и у основи топонима *Койиље* (првобитно у значењу »Копилово поље«).

Да је Милошев патроним изворно гласио *Койиљић* потврђују најстарији турски извори. Тако се сматра да је Муратов син Б а ј а з и т послје битке упутио ферман кадији Сулејман-бегу у Бурсу у коме каже да се »изненада појавио извесни Милош Копилић, са лукавштином и притворно казујући да је исламску веру примио и молећи да га уврстимо у ред победничке војске«, да је »потегло отровни ханцар из рукава, неустрашиво га управио на тело личнога

3. Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник исѡумачен њемачкијем и латинскијем рјечима*, III (државно издање, у Биограду, 1898 (цит. по: *Речник српскохрватскога књижевног и народног језика САНУ*, књ. X, 208–209).

4. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*, dio V, 298.

5. Исто, 300.

6. *Речник САНУ X*, 209–210.

цара, задао му тешку рану и напојио га мученичком слатком водом«.7 За наше питање није од значаја да ли је документ Бајазитов или се само њему приписује, важно је да се у најстаријим турским изворима појављује лик *Койилић*, односно *Койиљих*.

У народноме предању Милош постаје фолклорни лик и митска личност, са стварањем косовског култа и његове епопеје он постаје оличење српскога јунаштва; са том новом фолклорном и митском функцијом долази у сукоб лексичка мотивација патронима, тим прије што је ријеч *койил(ан)* све више сужавала своје значење у правцу 'ванбрачни син'. Зато народни пјевач преосмишљава другу компоненту антропонима косовског јунака: облик *Койиљих* замјењује фонетски блиским *Кобиљих*. Нова творбено-семантичка мотивација везивала се најприје за надимак *Кобила*, чест у старијем словенском ономастикону (родоначелник руске царске династије је био бољар Андреј Кобила). Замјена облика *Койиљих* (*Койилић*) обликом *Кобиљих* (*Кобилић*) била би прва фолклорно-митолошка реинтерпретација антропонима.

Надимци по животињама типа *Кобила* постепено излазе из употребе. Зато народни пјевач фолклорно оправдање налази у вези са апелативом *кобила*:

*Јеси л' чуо ће причају људи,
ће ј' Милоша кобила родила?
нашли су ја јуџу у ерћели,
кобила ја сисом одојила,
с ѿоја снажан, с ѿоја висок јесѿе.*8

Промјена *Койиљих* у *Кобиљих* одиграла се највјероватније у другој половини XV вијека. То показују каснији турски извори, у којима се наш јунак зове *Милош Кобиљих*, или се патроним разлаже на именицу која му је у основи (*Милош Кобила*), по турском обичају да уместо облика на *-ић* наводе просто очево име. Облик *Кобила* (у неким преписима *Кобилић*) наводи крајем XV вијека К о н с т а н т и н М и х а и л о в и ћ из Островице у *Јаничаревим усјоменама*, М а в р о О р б и н у дјелу *Краљевсѿво Словена* (1601) каже *Кобилић*, док Т о м а с Г о ф у драми *Одважни Турчин или Мурај I*, која је изведена 1619, а објављена 1632. године, при транскрипцији лик патронима фонетски мијења у *Кобелиц*.9

7. Подаци из турских и других извора широко су навођени у нашој штампи у јубиларној години (види нпр.: Ј. Дамњановић, *Чији је Милош Обилић*, Илустрована политика, Београд, 13. јун 1989, бр. 1597, 24–26).

8. Цит. по: *Рјечник JAZU V*, 137.

9. Види: Д[ушан] М[ихаиловић], *Енлеска ренесансна грама о косовском боју из 17. века: Обилићево обраћање Боју*, са монологом Кобелица (односно Обилића) с почетка трећег чина у преводу Љ. Бауер–Протић и Д. Михаиловића у редакцији В. Костића, Политика, Београд, 28. јун 1989, 4.

Замјена облика *Кобилић* (*Кобилић*) облицима *Обилић* (*Обилић*), *Обиљевић* (*Обиловић*) представља другу фолклорно-митолошку реинтерпретацију. У свом дјелу *Историја о Црној Гори* црногорски митрополит Василије Петровић косовског јунака зове *Милош Обиљевић*.¹⁰ То би била једна од првих потврда новог преосмишљавања имена косовског витеза. У каснијим изворима, као и у највећем броју епских народних пјесама, јунак се по правилу зове (*Милош*) *Обилић*.

Томислав Маретић је писао у Рјечнику ЈАЗУ да је Милошу право презиме *Кобилић*, али, »пошто су га пјесме врло прославиле, промијенио је народ Кобилић у Обилић, јер се чинило недостојно да се тако велики јунак и љубимац народни зове по кобили, љепше се чинило, да му презиме буде у свези с адј. обил«. ¹¹

Фолклорно оправдање за преиначење облика *Кобилић* у *Обилић* налазимо у народној причи, коју је забиљежио Вук Караџић у *Српском рјечнику*, да је Силни Стефан за вријеме лова угледао како је »дијете код неколико оваца ударило своју сјекиру у кладу па легло да спава: кад дихне из себе онда се гране узвијају у висину, а кад повуче пару у се, онда се савијају к земљи. Кад то види цар, зачуди се, па пружи руку с коња да му узме сјекиру, али хоћеш! Не може да је извади из класе.« У другој сцени Милошева мајка »пребацила десну сису преко лијевог рамена, а лијеву преко деснога, те он остраг сиса. Онда цар рече: »Међер обила мајка, родила обила јунака'. – Цар узме Милоша од мајке и одведе га своме двору, и од тога се назове Обилић«. ¹²

Занимљиво је да је Андрија Качић сматрао да је име *Обилић* примарно: »старином зваше се *Обилић*, али заради ненавидости би од Вука Бранковића зазван *Кобилић*«. ¹³

Један од посредних доказа да се *Милош Обилић* првобитно звао *Милош Койилић* налазимо у чињеници да се савремени топоним (Горњи и Доњи) *Обилић* у турском попису из средњег вијека звао *Койилић*. ¹⁴ Пошто промјена лика овог топонима није могла настати

10. Василиј Петровић, *Историја о Черној Гори*, [Санктпетербург, 1754], 21–25. Види наш превод и коментар у: Василије Петровић, *Историја о Црној Гори*, Цетиње – Титоград, 1985, 53–61, 105–106. Види такође: Р. Маројевић, *Ономасијски ликови у Историји о Црној Гори Василија Пешировића*, Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ, књ. 8, Титоград, 1988, 66–68.

11. *Рјечник* ЈАЗУ, VIII, 351.

12. Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник исјумачен њемачкијем и латинскијем рјечима*, Беч, 1852 [Београд, 1977], 429.

13. *Рјечник* ЈАЗУ V, 137.

14. М. Пешикан, *Из историјске топонимије Подримља*, Ономатолошки прилози, књ. II, Београд, 1981, 80.

чисто језичким путем, дакле фонетски, него је у вези са фолклорним мијенама у имену нашега јунака, могло би се са великом сигурношћу тврдити да је Милош Обилић из наведеног села. Сам топоним *Обилић* о коме је реч првобитно је вјероватно гласио *Койиљиће*, што би значило 'село Копиловог сина (потомка), село Копилових синова (потوماка)' (село које припада Копиловићима, у коме живе Копиловићи). Паралелизам у промјени лика топонима и антропонима (а промјена није настала фонетски него по аналогији) свједочи да је народно предање већ у XV вијеку везивало косовског витеза са селом из кога је потицао.

Завршићу чланак са двије напомене.

1° Прије него што су били шире познати турски извори краја XIV и почетка XV вијека, у којима се наводи лик *Койилић*, на V југословенској ономастичкој конференцији (Мостар, 1983) изнијели смо мишљење да је реконструкција (Милош) *Койиљић* врло вјероватна, али нијесмо искључивали ни то да је најстарији лик могао бити (Милош) *Кобиљић*.¹⁵ Сада већ можемо са више извјесности тврдити да је примаран патроним од личног и м е н а *Койил*, дакле облик *Койиљић* (мање је вјероватно да је Милошев отац имао погрдан н а д и м а к *Койил*).

2° Домаћи извори, због графичке непрецизности, и страни подаци, због неразликовања *л* и *љ*, не указују нам тачно како се антропоним изговарао – са *љ* (*Койиљић*, *Кобиљић*) или са *л* (*Койилић*, *Кобилић*). Ми облике реконструишемо са *љ* на основу творбене структуре (од антропонима *Койил* патроним је у старијој фази, тј. у фази још живог суфикса* –*јь*, гласио *Койиљић*, а у новијој *Койиловић*). Поред тога, посвједочени лик *Обиљевић* наслања се на (*К*)*обиљић*. Ово разликовање за наше питање није од већег значаја с обзиром на то да су касније и палатални облици могли да отврдну јер нијесу имали подлогу у разликовању значења (што свједочи савремено *Обилић*).

15. Р. Маројевић, *Фолклорна ономастика у дијакронији и проблеми њеној лингвистичкој испитивања*, Zbornik referata i materijala V jugoslovenske onomastičke konferencije, Sarajevo, 1985 (ANUBiH, Posebna izdanja – LXX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 13) 84–85. Види такође излагања у дискусији поводом овог рада (исто, 104–107). – Пошто је овај реферат био прочитан на научном скупу „Косовски бој у историји, традицији и стваралаштву Црне Горе“ (Титоград, 25. октобар 1989), сазнали смо за веома занимљиво истраживање *Драгушина Косићића* (Д. Костић, *Милош Копилић – Кобилић – Обилић*, Revue internationale des etudes balkaniques, Beograd, 1934–1935, I, т. 1–11, 232–254; рад је на њемачком језику), које садржи богату грађу и подробна разматрања. Оно садржи податке којим би се наше разматрање антропонимских ликова још могло поткријепити, али те податке не укључујемо у штампану верзију нашега реферата, пошто она и иначе није претендовала на исцрпност грађе него на увјерљивост творбено-семантичке и историјске реконструкције.

Радмило МАРОВЕВИЧ (Белград – Москва)

ДВЕ ЗАМЕТКИ ПО ИСТОРИЧЕСКОЙ ОНОМАСТИКЕ

Резюме

1. От Косова поля к символике Косова. – Топоним *Кѡсобо* (← *Кѡсобо иѡље*) трактуется как субстантивированное притяжательное прилагательное, образованное с помощью суффикса *-ъ* ← *os* от основы на *-ѡу-* существительного *kos* 'дрозд' (мн. ч. *кѡсоби*), в значении 'поле' на котором обитают дрозды, которое как бы им принадлежит'. Прослеживается дальнейшая формальная и семантическая история топонима: субстантивация формы среднего рода прилагательного, переразложение морфем (*Кособ-о* → *Кос-обо*), развитие вторичных значений символического и мифологического характера.

2. Милош *Койиљић* (*Кобилић*, *Обиљевић*, *Обилић*) – фольклорные изменения в имени косовского героя. – Личное имя *Милош* представляет гипокористическим суффиксом* *-јь* от сокращенной основы *Милос-* двусосновного личного имени *Милослав*. Форма *Обилић*, трактуемая согласно современному языковому сознанию как фамилия, восходит к старосербской патронимической форме на *-ић*, образованной от личного имени *Койил* посредством притяжательного прилагательного *Койиљ*. Форма *Койиљић* претерпела два этапа фольклорных изменений: в конце XV века она превратилась в «матроним» *Кобилић*, словообразовательно мотивируемый существительным *кобыла*, во второй половине XVIII века – в «фамилию» *Обиљевић*, *Обилић*, мотивируемую прилагательным *обильный*.